

'Het jaar 1000. Nederland in het midden van de Middeleeuwen'

13 oktober 2023 tot en met 17 maart 2024

Bijschriften persfoto's

Beschikbaar via www.rmo.nl en per email aan te vragen via communicatie@rmo.nl

Mantelspeld met mannenkopje (fibula)

Goud, email, 1,5 x 1,5 cm, 900-1000, gevonden in Gemeente Hollands Kroon.

© Collectie: Particuliere bruikleengever, PAN-00080197; Foto: Rijksmuseum van Oudheden

Vikinghoorn

Runderhoorn met zilver-loodbeslag, l. 60,2 cm, 900-1000, Scandinavië.

Deze Viking-drinkhoorn is voorzien van zilverbeslag en later gebruikt als houder voor relieken: overblijfsels van heiligen. Er zitten drie minuscule fragmentjes bot in van de apostelen Andreas, Thomas en Judas Thaddeus. Die relieken komen uit Rome. De zilveren stroken met leeuwen, maskers en vlechtwerk geven de indruk dat de hoorn in kostbaar textiel is gedraaid. Dit soort paren leeuwen kennen we van Aziatisch textiel uit deze periode, zoals de beroemde

'leeuwenstof', die gebruikt is om relieken van Sint-Servaas in te wikkelen.

© Collectie en foto: Schatkamer van de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek, Maastricht, inv.nr. F 2008-IV-63

De schatvondst van Hoogwoud, oorbanglers en goudstrips

Goud, 1000-1050, gevonden in Hoogwoud (NH).

Gouden ringen, hangers met edelstenen, plaatjes met email... uit de 10de en 11de eeuw is een rijke schakering aan gouden sieraden en versierselen teruggevonden, vaak met metaaldetectoren. In alle regio's is er wel iets moois, maar de concentratie in Frisia is opvallend. Daar is in 2021 nog de schat van Hoogwoud bij gekomen: vier gouden maansikkelvormige oorbanglers en twee stroken bladgoud uit de eerste helft van de 11de eeuw. De elite van Nederland

heeft duidelijk deel uitgemaakt van wereldwijde netwerken met behoorlijk wat luxe, waarmee ze hun status kunnen tonen.

© Collectie: Particuliere bruikleengever, PAN-00127513, 00127519, 00127520, 00127521, 00127521, 00127526, 00127535. Foto: AWF_Fleur Schinning

Gouden fibula met camee met maagd Maria

Goud en chalcedoon, 2,3 x 2,2 x 0,8 cm, Byzantijns, 900-1100, uit Syrië (?).

Maagd Maria met Griekse letters MP ΘΥ ('Moeder van God').

© Collectie en foto: Rijksmuseum van Oudheden, GS 2022/4.401

Boekband van goud: Evangelistarium, Ansfriduscodex

34 cm x 25,5 cm x 10 cm, 950-1000, Neder-Rijn, boekblok: St Gallen, perkament, eikenhout, zilver, goud, kwarts, amethyst, glas, kornalijn, bergkristal, nicolo, jaspis, agaath, fluweel.

“Versierd met flonkerende edelstenen en schitterend goud ben ik een

cadeau van bisschop Ansfried aan Sint-Maarten.” Dit ‘zegt’ de 10de-eeuwse Ansfridus-codex. Op de achterkant staat deze tekst in het Latijn rondom een afbeelding van Ansfried, bisschop van Utrecht in het jaar 1000. De codex werd door hem geschonken aan de Utrechtse Sint-Maartenskerk (de Dom). De

voorzijde van de band stamt uit de 11de-13de eeuw en draagt een kruis van goud met filigraandraad. Daaromheen zijn 32 zorgvuldig gekozen (oude) edelstenen gezet en blauwe plaatjes met de vier evangelistensymbolen plus een koningin en koning, twee engelen met wierookvaten en een hert.

© Collectie en foto: Museum Catharijneconvent, Utrecht, ABM h2

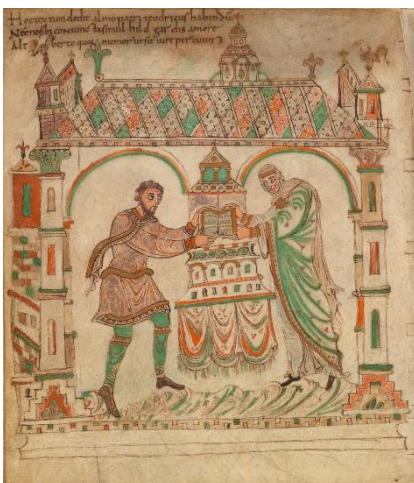

Maiestas Domini met OTTO IMPERATOR

Ivoor, 14 cm x 9,5 cm, ca. 983.

Het opschrift onderaan deze ivoren tafel leest OTTO IMPERATOR: ‘keizer Otto’. Daarboven is de keizerlijke familie afgebeeld die eer bewijst aan de zegenende Christus. Linksonder zit geknield Otto II, rechts Theophanu die haar zoontje Otto III naar voren houdt. We denken dat Theophanu deze tafel heeft laten maken in 983, na het overlijden van haar man, om de kroning van haar jonge zoon als nieuwe koning van het Heilige Roomse Rijk te vieren. Opvallend is dat de familie echt Ottoons gekleed is, met lage bandkronen.

© Collectie en foto: Civiche Raccolte d’Arte Applicata, Castello Sforzesco, Milaan, inv. A 15

Miniatuur f214 uit Evangelarium van Egmond

Perkament, 860-1000, uit Reims en Gent

Het Evangelarium van Egmond is het belangrijkste 10de-eeuwse boek in Nederland. Achterin zijn namelijk graaf en gravin Dirk II en Hildegard afgebeeld, terwijl ze dit boek aanbieden aan de abdij van Egmond rond 975. Dat zijn de oudste middeleeuwse afbeeldingen van ‘Nederlanders’ die we ook uit geschreven bronnen kennen en van een gebouw in ‘Nederland’. Het boek met de evangelieteksten zelf is ouder: geschreven rond 875 in Reims en rond 900 voorzien van sierpagina’s met schrijvende evangelisten en hun symbolen en canontafels (tabellen met welke passages in de evangeliën overeenkomen), allemaal vol sierlijk vlechtwerk, dierenkoppen en zuilen met ogen.

Voorstelling: de Friese graaf Dirk II en zijn vrouw Hildegard leggen het evangelarium opengeslagen op een altaar.

© Collectie en foto: KB, de nationale bibliotheek, Den Haag, KW 76 F1

Zwaard met naam Ulfberht

IJzer, l. 99,5 cm, 950- 1000, gevonden in Lith.

De zwaarden van rond het jaar 1000 zijn spatha's (tweesnijdende zwaarden), met vaak een naam op de kling en een versierd gevest. De bekendste wapensmid uit de 10de eeuw is Ulfberht, wiens naam voorkomt op verschillende types zwaarden. Zwaarden zijn elite wapens en worden in het midden van de Middeleeuwen door ongeveer 1 op de 10 weerbare mannen gedragen.

©Collectie en foto: Rijksmuseum van Oudheden, inv. k 1984/8.1

Het borstkruis van Sint-Servaas

Hout, goud, zilver, ivoor, email en edelstenen; 1025-1050, gemaakt in Trier.

Een van de religieuze topstukken uit 11de-eeuws Nederland is het borstkruis van Sint-Servaas. Het is door keizer Hendrik III geschonken aan de basiliek, waarschijnlijk bij de wijding in 1039. Het draagbare, kruisvormige doosje bevat een splinter van het kruis van Christus en het originele borstkruisje van Servaas uit zijn graf. Plus relieken, zoals de inscriptie op de achterkant vermeldt, "van Sint-Laurentius, van bisschop Sint-Felix, van bisschop Paulus, van de heilige paus Cornelius, van de heilige diaken Paulinus...". Deze relieken, en ook de overblijfselen van het lichaam van Servaas (in de 'noodkist'), waren gewikkeld in mooie stukken kostbaar textiel.

© Collectie en foto: Schatkamer van de Sint-Servaasbasiliek, Maastricht, SSS0935

Schild

Bewerkt elandgewei, 79 x 52 cm, 975-1020, uit Metz.

Volgens een lokale traditie stamt dit schild uit de grafkapel van keizer Lodewijk de Vrome in Metz. Lodewijk (778-840) was de zoon en troonopvolger van keizer Karel de Grote. Het gewei werd echter enkele eeuwen later gemaakt en waarschijnlijk toen in de grafkapel opgehangen.

© Collectie en foto: Rijksmuseum, Amsterdam, BK-16990

Tabel met oudste nullen van Leiden, zie puntjes in cijfer 100.

Traktaat over rechthoekige driehoeken van Muhammad Ibn al-Layth, 900-1100.

Zowel in wetenschappelijke als in geestelijke manuscripten uit de 10de en 11de eeuw komen vaak muzieknotatie, diagrammen en tabellen voor en veel 'kanttekeningen'. Deze Arabische verhandeling over driehoeken bevat de oudste nullen van Leiden.

© Collectie en foto: Universiteitsbibliotheek Leiden, ms Or. 168, f 127b

Schaakstuk

Narwalivoor, h 1,5 cm, Oude Huys Helmond, 1050-1150

De oudste schaakstukken van Nederland zijn opgegraven in het Oude Huys in Helmond. De schematische vormen zijn Arabisch, de puntcirkelversiering is typerend voor deze periode. Dit stuk is een looper of paard.

© Collectie en foto: Museum Kasteel Helmond, 87-106

Mozaïek met griffioen

Glas, 57 x 57 cm, Istanbul, 1000-1100

Dit mozaïek met een staande griffioen met twee tulpen op de achtergrond is afkomstig uit de omgeving van de Aya Sofia in Istanbul. Het was in 1744 al in Leiden, waarbij de verzamelaar dacht dat het Romeins was. De herkomst is in 1802 genoteerd als "Constantinopoli e ruderibus S. Sophiae", de ruïnes van het bisschoppelijke paleis om de eigenlijk kerk/moskee van Aya Sofia heen. Het sierde dus ooit de vloer van een elite-woning in Constantinopel. De Byzantijnse kunst staat bekend om de mozaïeken, waarin veel goudkleurige steentjes zijn gebruikt, ook in kerken als de Aya Sofia zelf.

© Collectie Rijksmuseum van Oudheden Pb 164; foto A. Willemsen

Astrolabium

Messing, diam. 15,9 cm, Valencia (Spanje), 1086

Een astrolabium is een instrument waarmee je aan de hand van de sterrenhemel de tijd kunt bepalen. Maar je kunt er ook ingewikkelde berekeningen mee uitvoeren. Het astrolabium is in de 11de eeuw vanuit de Arabische wereld via al-Andalus in Noord-Europa geïntroduceerd. Dit is een van de oudste gesigneerde en gedateerde astrolabia. De Arabische inscriptie leest: "Gemaakt door Ibrahim ibn al Sa'id in Valencia aan het einde van 478" (Islamitische kalender *Anno Hegirae*, dat is maart 1086). Er zijn negen schijven voor verschillende breedtegraden, met onder andere de plaatsnamen Aden, Mekka, Cairo, Kairouan, Bagdad, Damascus, Sicilië, Samarkand, Granada, Cordoba en Toledo.

© Collectie en foto: Hessisches Landesmuseum, Kassel, Duitsland, APK A 38

Fatimidisch beursje met pauw

Linnen, zijde & gouddraad, 9,8 x 7,2 cm, Midden-Oosten of Verre Oosten, 800-1000

© Collectie: Schatkamer van de Sint-Servaasbasiliek, Maastricht, SSS1147; foto Peter Scheele

Ladder uit een waterput

Essenhout, h 2 m., br 40 cm, 986-1020, gevonden in een waterput in polder Honderdland, Maasdijk (2007).

© Collectie en foto: Archeologiehuis Zuid-Holland, 14618

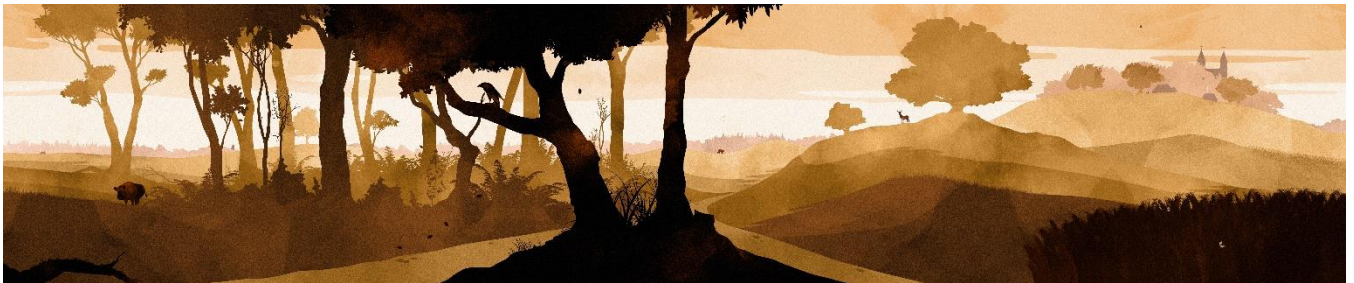
Campagnebeeld van de tentoonstelling
In diverse formaten, met en zonder tekst

Nederlands landschap 'Het jaar 1000'

Still uit een van de AV-projecties op de tentoonstellingswanden

© Shosho

Sterrenregen met komeet

Still uit een van de AV-projecties op de tentoonstellingswanden

© Shosho

